

СТРУКТУРНО-СИНТАКСИЧНА НЕОДНОЗНАЧНІСТЬ ЯК ЗАСІБ МОВНОЇ ГРИ

Мовна система допускає значну свободу прояву творчого потенціалу мовця. У процесі свідомого відхилення від мовного канону задіяна мовна активність особистості з метою привернення уваги до експерименту над знаком, прояву емоційного інтелекту індивіда. Відтак мовленнява лінгвокреативність є не лише свідченням творчого мислення особистості, вільного ставлення до форми мовлення, почуття гумору, вона також спрямована на виявлення системного потенціалу, можливостей варіювання й функціональної переорієнтації мовних одиниць.

Дослідники відзначають високий рівень інтересу до гри, численність її міждисциплінарних інтерпретацій [1, 3, 8]. Феномен гри активно вивчається сучасною філософією, психологією, соціологією. Ігрові елементи мовного простору стали об'єктами дослідження лінгвістики, когнітології, семіотики, теорії комунікації.

Лінгвістичні праці, присвячені мовній грі (МГ) на матеріалі англійської мови, небагаточисельні і розкривають окремі аспекти цього феномена. На сучасному етапі у вітчизняному мовознавстві феномен МГ набуває осмислення не лише як прояв переважно семантико-стилістичних прийомів створення комічного ефекту [9], але також і як різновид евристичної діяльності та пізнавальної стратегії мовної особистості [5, с. 39-40].

Ми розуміємо МГ як процес і результат інтенціональної, нестереотипної, лінгвокреативної діяльності індивіда з метою створення лудичного (ігрового) ефекту. Комунікативна настанова на творче використання асоціативного потенціалу слова уможливлується стратегією МГ, яка дозволяє перейти від стереотипного сприйняття й використання

мовного знака до асоціативно-ігрового, у контексті якого пропозиційний зміст висловлення подано, так би мовити, у "лудичній упаковці".

Варто також урахувати, що дослідження МГ має безперечне значення у контексті лінгвокультурологічного підходу до вивчення англomовного гумору [4]. Науковий опис і аналіз мовно-ігрових лудичних механізмів сприятиме знайомству з прецедентними феноменами іншомовної культури, формуванню різновидів лінгвістичної компетентності, необхідних зокрема для розуміння англomовного гумору.

Відтак актуальність дослідження різнорівневих засобів та прийомів МГ визначається зростаючою складністю сучасних комунікативних процесів і необхідністю взаєморозуміння учасників спілкування на рівні міжособистісної й міжкультурної комунікації. Метою дослідження є вивчення МГ в рамках функціонально-комунікативного підходу з урахуванням лінгвокультурних чинників спілкування. Спроба вийти за межі традиційно стилістичного аналізу МГ зумовлена необхідністю більш широкого, комплексного аналізу.

Якщо ми підходимо до МГ не лише як до експерименту над мовною нормою, неканонічного використання мовних одиниць, а ширше – як до певної моделі мовленнєвої поведінки у процесі творчої комунікативної взаємодії, то важливе місце в ній займає функціональне використання англійського слова в межах визначеної норми. Учасники комунікативної взаємодії за взаємною згодою виступають у ролі "homo ludens", приймаючи правила гри. Така модель реалізується у застосуванні адресантом і реципієнтом подвійного мовного коду, переключаючись з експліцитного способу вираження смислу на імпліцитний, і навпаки.

Феномен МГ виконує ряд функцій у дискурсі: мовотворчу, естетичну, евристичну, гедоністичну, поетичну. МГ поєднує у собі риси мовного і мовленнєвого явища. Ефект МГ виникає в результаті ініційованого суб'єктом мовлення конфлікту між нестандартним використанням знака і конвенціолізованими нормативними канонами.

Ситуація МГ є комунікативним контекстом створення й функціонування ігрових того або іншого типу, яку ми розглядаємо як засіб МГ. Для систематизації прийомів створення ігор розрізняємо два класи [7], виходячи з того, слово можна розглядати з точки зору його зовнішньої та внутрішньої структури [2]. Одиницями зовнішньої структури є фонети, вільні та зв'язані морфеми, закономірності словотвору, комбінаторні характеристики слова, синтаксичні показники.

Привернення уваги до мовно-ігрових реалізацій уможлиблюється сумою таких показників англійського слова, як одноморфемність його структури; слабка вираженість основних лексичних категорій; слабкий розвиток відносних прикметників; використання іменників у функції атрибута і частотність утворення атрибутивних іменних ланцюжків; відсутність присвійних прикметників; виконання незвичних синтаксичних функцій у реченні [6, с. 25]. Ефект МГ значною мірою є результатом змін у семантиці та прагматиці слововживання, тобто результатом функціонально-семантичних трансформацій.

При моделюванні граматико-семантичних ігор у ситуації МГ як морфологія, так і синтаксис надають широкі можливості для створення експресивного ефекту. Так, морфологічні засоби дозволяють обігрувати статус словоформи як найменшої текстової одиниці; формальні засоби вираження морфолого-граматичних значень, семантику морфологічних категорій та форм, особливості парадигм. Дослідження та опис окремих граматичних засобів створення ігрового комічного ефекту проводилося на матеріалі англійської мови Г.Г. Почепцовим, Д. Нільсен та Е. Нільсен, Д. Крісталом, на матеріалі української мови О.Т. Тимчук, на матеріалі російської мови В.З. Санніковим. Створення ігор даного типу використовує валентностні можливості англійського слова, його синтагматичний потенціал, пов'язані із його семантичними особливостями.

Лексико-граматичні засоби надають широкі можливості в якості лінгвальної основи МГ, зокрема, для створення амбігуентності /

неоднозначності (ambiguity), що набула широкого потрактування як категорія, яка включає в себе омонімічні та багатозначні (полісемантичні) відносини [10, 11].

Розглянемо деякі синтаксичні механізми неоднозначності при створенні ігрем, що проходять у таких напрямках: (1) використання структурно-синтаксичної неоднозначності речення; (2) зміщення у розподілі компонентів тема-рематичної структури; (3) лексико-граматична трансформація фразеологізованих зворотів за зразком вільних синтаксичних конструкцій; (4) синтаксична контамінація прецедентних текстів.

1. Структурно-синтаксична неоднозначність речення.

В омонімічних синтаксичних конструкціях, ідентичних за своєю формальною структурою, підставою створення ігрем є розбіжність у синтаксичних відносинах та функціях їх компонентів у залежності від встановлення синтаксичних і асоціативних зв'язків усередині словосполучення /речення.

Структурно-синтаксична неоднозначність речення призводить до можливості двоякого потрактування наступних речень: *Flying planes can be dangerous; The governor is a dirty street fighter; The missionaries are ready to eat; Did you ever see a horse fly?; He gave her dog biscuits* [10]. Так, у реченні "*The governor is a dirty street fighter*" можна виділити два варіанти прочитання: "*The governor is a fighter with dirty streets*" та "*The governor is a street fighter, who uses dirty methods*".

Ефект МГ виникає завдяки можливості гумористичних структурно-семантичних інтерпретацій, як, наприклад, у текстах жартів: *Question: "What would the Los Angeles Dodgers do if they were hit 100 pop flies?" Answer: "Catch 22"* [10, с.238]. *A man goes into a restaurant dragging a 10-foot alligator. He manages to get the alligator stuffed under a table. When the waitress approaches, he asks her if they serve senior citizens here. "Of course," she says. "Good," he answers. "Give my alligator a senior citizen, and I'll have a cheeseburger"* [10]. Передане непрямою мовою запитання "*Do you serve senior*

citizens here?" є амбігуентним, де смисл словосполучення *"to serve senior citizens"* піддається обіграванню: 1) обслуговувати к-н; 2) подавати страву.

Іншою типологічно релевантною особливістю англійської мови є відсутність присвійних прикметників [6]. Це надає можливість декількох інтерпретацій однієї й тієї ж синтаксичної структури, де висвітлюється ця особливість: *"Papa, is this a camel's hair brush?" "Yes, my child, that's a camel's hair brush". "It must take him a terribly long time to brush himself"*, де словосполучення *"a camel's hair brush"* уможливорює два варіанти інтерпретації і створює ігрову лексико-граматичного типу, в якій актуалізується присвійний відмінок. Пор.тж.: *"Could this be the invisible man's hair tonic?"*, де слово *"invisible"* може відноситися до слів *"tonic"* або *"man"*.

2. Зміщення у розподілі компонентів тема-рематичної структури.

Як відомо, у висловленні вирізняються дві структури – синтаксична і комунікативна. Синтаксичну структуру утворюють головні і другорядні члени речення. В комунікативній структурі висловлення смислові відрізки, розташовуються відповідно до руху думки від теми, що має мінімальне комунікативне навантаження, до його смислового центру, або реми, що має максимальне комунікативне навантаження.

У розподілі компонентів тема-рематичної структури зміщення смислових відрізків у напрямку до смислового центру висловлення може призводити до неочікуваної ігрової інтерпретації. Наприклад. *"I have discussed the high cost of living with several women"* (*Conference Speech*), де у рамках структури речення препозитивна фраза *"with several women"* повинна відноситися до групи присудка (теми), але зміщується до групи прямого додатка (реми) *"the high cost of living"*.

"Your Masterwork Concert Hour will now present Boris Goudonov, the only opera Mussorgsky ever wrote on Friday evening" [13] – пор.: *"..will present Boris Goudonov on Friday evening, the only opera Mussorgsky ever wrote"*.

Джерелами структурної амбігуентності може слугувати порядок слів при утворенні пасивних конструкцій. Стилю засобів масової інформації

притаманне застосування пасивних конструкцій для оформлення повідомлень, і це часто надає ґрунт для ігрового переосмислення: *Newscaster*: "The loot and the car were listed as stolen by the Los Angeles Police Department" [13] – правильно було б сформулювати повідомлення наступним чином: "The loot and the car were listed by the Los Angeles Police Department as stolen " або "The Los Angeles Police Department listed the loot and the car as stolen".

У межах синтаксичної структури речення джерелами структурної амбігуентності можуть слугувати:

а) розташування прислівників та адвербіальних фраз-модифікаторів:

Louella Parsons: "And here in Hollywood it is rumored that the former movie starlet is expecting her fifth child in a month!" [13];

Want Ads of the Air: "Our next TV want ad comes from a Mrs. Agnes Cooper. She is an elderly single lady looking for a small room where she can bake herself on a small electric stove" [12];

"Good afternoon, this is your department store TV counselor-Here's news for those who have little time for your Christmas shopping. Tonight, after working hours on the sixth floor, models will display gowns half off" [13];

б) розташування прикметників та атрибутивних фраз:

In the Frank and Ernest comic strip, Frank says to a real estate agent, "Sure, we'd like to see a model home. What time does she get off work?" [10]. У поданому прикладі вільне словосполучення "to see a model home" виявляється амбігуентною фразою, інтерпретація якої залежить від можливості двоякого становлення синтаксичних зв'язків у її межах: 1) як дієслівно-іменникове словосполучення ("провести к-н додому"); 2) як атрибутивне словосполучення ("зразкове помешкання") із іменником "model" в атрибутивній функції: "Here's a house for sale that won't last long" [13]. Пор. тж. розташування атрибутивної фрази "in appetizing forms" у позиції, де це словосполучення інтерпретується як таке, що відноситься до іменника "waitresses": *Announcer*: "At Heitman's you will find a variety of fine foods, expertly served by experienced waitresses in appetizing forms" [12].

Структурно-синтаксичні засоби МГ у риторичі також можуть демонструвати дотепність і влучність висловлень: *William Gladstone attacked fellow statesman Benjamin Disraeli in front of the British Parliament by saying that Disraeli would die "either on the gallows or of a horrible disease." Benjamin Disraeli responded, "That depends on whether I embrace your principles or your mistress"* [10, с. 243-244].

Неоднозначні синтаксичні конструкції зевгматичного типу доволі часто обігруються у рекламних текстах, оголошеннях, наприклад: *Diner Sign*: "Wanted: Man to scrub floor and two waitresses"; *Dance Hall Sign*: "Clean and decent dancing every night except Monday" [12]; *[Laundry Commercial]*: "When your clothing is returned there is little left to iron" [13]. Метою МГ у наведених прикладах може бути, з одного боку, створення комічного ефекту, а з іншого боку, МГ може переслідувати дидактичні цілі – привернення уваги до неправильного структурного оформлення речення, що свідчить про недостатній рівень лінгвістичної компетенції адресантів.

Структурно-синтаксична амбівалентність у поєднанні з лексичною неоднозначністю має значний потенціал створення комічності. Подібно до гри, МГ містить у собі певний секрет, загадку. За З. Фройдом, словесна гра певною мірою маскує непристойне, заборонене. Наступні приклади демонструють це: *[BBC announcer at the launching of the Queen Mary]*: "From where I am standing, I can see the Queen's bottom sticking out just over her water line" [12]; *Announcer*: "At Moe's Esso Station, you can get gassed, charged up, and your parts lubricated in 30 minutes!" [12]; *Cooking Program*: "Good morning. Today we are going to bake a spice cake, with special emphasis on how to flour your nuts!" [13].

в) встановлення причинно-наслідкових смислових зв'язків між реченнями, що сліднують одне за одним: *Local News*: "Mr. Baker, who applied for the job, seemed to be very well qualified. He is obviously a man of sound judgment and intelligence. Mr. Baker is not married" [12] – той факт, що Бейкер не одружений, позиціонується як підтвердження його розуму та здорового

глузду. У прикладі, що наводиться нижче, структурно-синтаксичне оформлення двох останніх речень дозволяє дійти висновку, що рентгенологічне обстеження спортсмена виявило дані про його низькі розумові здібності: *"And in the world of sports, Yogi Berra the great Yankee catcher was accidentally hit on the head by a pitched ball. Yogi was taken to Fordham Hospital for X-rays of the head. The X-ray showed nothing"* [13].

г) Структурно-синтаксична неоднозначність може проявлятися у випадку опущення (елізії) слів у потоці мовлення. Опущення іменників у наступних прикладах призводить до виникнення ігрових гумористичних асоціацій внаслідок зміщення референтної віднесеності у межах синтаксичної структури речення:

Commercial: *"So drive your old car down to our showroom, come in, and we will show you how little you need to own a brand-new car"* [12] (*how little [money] you need to own a brand-new car*); *"And just received is a new stock of Ries Sanforized Sports Shirts for men with 15 or 17 necks"* [12] – *Shirts for men with 15 or 17 [sized] necks*.

Отже, емпіричні спостереження свідчать, що у сучасній англійській мові з метою досягнення прагматичного ефекту при створенні ігрових лексико-граматичного типу МГ може використовувати в якості лінгвістичної бази можливості неоднозначних синтаксичних конструкцій, такі як полісемія та омонімія синтаксичних конструкцій, порядок слів.

3. Грамматична трансформація фразеологізованих зворотів у напрямку вільних синтаксичних конструкцій.

Announcer: *"Folks, try our comfortable beds. I personally stand behind every bed we sell"* [12], де усталене словосполучення *"stand behind smth"* ("бути *прибічником*", "підтримувати *що-небудь*") протиставляється вільному словосполученню *"стояти за чим-небудь"*.

[*Jim McKay, describing the World Barrel-Jumping Championship on ABC's "Wide World of Sports"*]: *Leo Lebel has been competing with a pulled stomach muscle, showing a lot of guts!"* [12] фразеологізований зворот *"to show guts"*

(*"триматися мужньо"*) інтерпретується як вільне словосполучення *"показувати свій живіт"*.

Charles Ulrich wrote a riddle: "Question: Do you know what good clean fun is? Answer: No. What good is it?" [10], де словосполучення *"what good smth is"* (*"яка користь від чого-небудь"*) є розмовною фразеєю.

4. Синтаксична контамінація прецедентних текстів.

Прикладом прецедентних текстів (ПТ) у англomовній лінгвокультурній спільноті є загальновідомі крилаті слова, прислів'я, назви та рядки із відомих кінофільмів, пісень, літературних творів.

...these statements also represent <...> the same contempt for the decent opinion of mankind that have marked the Administration's drive for war (The Atlantic). У наведеному прикладі словосполучення *"the decent opinion of mankind"* являє собою структурно-синтаксичну трансформацію ПТ – відомої фрази із Декларації незалежності США – вилучення з його складу одного компонента – слова *"respect"*: *"When in the Course of human events, it becomes necessary for one people to dissolve the political bands which have connected them with another, <...>, a decent respect to the opinions of mankind requires that they should declare the causes which impel them to the separation"*. Співвіднесення тексту з документу, відомого основній масі американців, із войовничою політикою адміністрації Джорджа Буша в умовах зневаги до суспільної думки створює саркастичний ефект структурно-синтаксичними засобами МГ із залученням лінгвокультурологічних знань.

Перестановка елементів у ПТ

Religious Program: *"In closing our TV CHURCH OF THE AIR, let me remind all of our listeners that time wounds all heals!"* [13] – пор. прислів'я *"Time heals all wounds"*.

Commercial. *"Summer is here, and with it those lazy days at the beach; and don't forget your Tartan sun lotion. Tartan is the lotion that lets you burn but never lets you tan"* [12] – пор. рекламний слоган: *"lets you tan but never lets you burn"*.

Announcer: Try this lovely four-piece starter set in your home for seven days. If you are not satisfied, return it to us. So you see you have everything to lose and nothing to gain [12] – пор. розмовне кліше "you have nothing to lose".

Синтаксична інверсія ПТ. Наприклад, ПТ "Beauty and the Beast" набуває ігрового переосмислення у тексті кінорецензії у наступних рядках: *Mickey Rourke plays Marv, an ugly tough guy. He's the beast whose beauty is a prostitute.*

Проведене дослідження показало, що в процесах МГ наочно відбивається діалектика взаємодії системного (як такого, що узгоджується із мовним стандартом) і неконвенціонального (як такого, що уможливорює відхилення від мовного стандарту). Подальшою перспективою дослідження може бути вивчення інших засобів МГ у формуванні концептів прецедентних феноменів.

Література

1. Булыгина Т.В., Шмелев А.Д. Аномалии в тексте: проблемы интерпретации // Логический анализ языка: Противоречивость и аномальность текста. – М.: Наука, 1990. – С.94-106.
2. Верба Л.Г. Порівняльна лексикологія англійської та української мов. – Вінниця: Нова книга, 2003. – 160 с.
3. Гридина Т.А. Языковая игра: стереотип и творчество. – Екатеринбург: Уральск. гос. пед. ун-т, 1996. – 214 с.
4. Карасик А.В. Лингвокультурные характеристики английского юмора: Автореф. дисс. ...канд. филол. Наук. – Волгоград, 2001. – 23 с.
5. Норман Б.Ю. Язык: знакомый незнакомец. – Минск: Вышэйшая школа, 1987. – 223 с.
6. Резвцова М.Д., Афанасьева О.В., Самотина Т.С. Практикум по сравнительной типологии английского и русского языков. – М.: Просвещение, 1989. – 160 с.

7. Сніховська І.Е. Механізми, засоби та прийоми мовної гри в сучасній англійській мові: Автореф. ... канд. філол. наук. – Запоріжжя, 2005. – 20 с.
8. Старко В.Ф. Концепт ГРА в контексті слов'янських і германських культур. Автореф. дис. .. канд. філол. наук: 10.02.15. – К., 2004. – 16 с.
9. Шонь О.Б. Мовностилістичні засоби реалізації гумору, іронії і сатири в американських коротких оповіданнях. Автореф. ...канд. філол. наук. – Львів, 2003. – 20 с.
10. Nilsen, Alleen Pace, Don L. F. Nilsen. Encyclopedia of 20th-century American Humor. – Westport, CT: Greenwood, 2000. – 360 p.
11. Stageberg, N.C. Structural Ambiguity: Some Sources // English Journal/ - Vol. 55, 1966. – P. 558-563.
12. Schafer, K. Pardon my blooper. – New York: Crest, 1964. – 687 p.
13. Sultanoff S. Exploring the Land of Mirth and Funny // Laugh It Up. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.humormatters.com

Анотація. У статті розглянуто лінгвістичні механізми мовної гри як реалізацію лудичних настанов мовленнєвої особистості. Проаналізовано структурно-синтаксичні засоби створення ігор лексико-граматичного типу. Встановлено, що в якості лінгвістичної бази мовна гра може використовувати можливості неоднозначних синтаксичних конструкцій, порядок слів, синтаксичну контамінацію фразеологізованих зворотів та прецедентних текстів. Ключові слова: мовна гра, синтаксис, неоднозначність, іграма, лудична функція мови, слово, зовнішня структура слова.

The paper deals with the linguistic mechanisms of language play as a source for creating speaker's ludic intentions. The structural-syntactic devices of creating ludisms of lexico-grammatical kind are analysed, in particular, the construction of ludisms based on the outer structure of a word. The research focuses on ambiguity of syntactic constructions, contamination of phraseological units and precedential texts. Key words: language play, ambiguity, syntax, ludism, playful (ludic) function of language, word, word outer structure.